

వ్యాసానుజ్ఞనామంత్రముగల టేమేంద్రమహా
 కవి యీ సేవ్యసేవకోపదేశమును సంస్కృతమున
 రచించినాడు. ఆతఁడు ౧౧-వ శతాబ్దివాఁడు. కాశ్మీరదేశీ
 యుఁడు. మంత్రికులమువాఁడు. సంస్కృతమున నాతఁడు
 ముప్పదిగ్రంథముల రచించెను. వానిలోఁ గొన్ని విమర్శ
 గ్రంథములు. అవి ఔచిత్యవిచారచర్చ, దేశోపదేశము, సువృత్త
 లకము, మొదలగునవి. భారతమంజరి, రామాయణమంజరి,
 పృథ్వీభామంజరి, మొదలగునవి యితీహాస కథాగ్రంథ
 ములు. ఔచిత్యవిచారచర్చయం దీతఁ డితరులనేకాక తన్నుఁ
 గూడ విమర్శించుకొని దోషములఁ గణించుకొన్నాఁడు.
 టేమేంద్రుని స్వాతంత్ర్యప్రియత్వము నీచిన్నిగ్రంథము
 ప్రకటించుచున్నది. శిష్యుఁడతఁడు సేవకుల సంకటములను
 ధౌర్భ్యములను జక్కఁగా లెక్కచేసినాడు. సేవ్యులకును
 జక్కనిమందలింపు లున్నవి. పుస్తకము చిన్నదైనను, లోక
 వృత్తమును జక్కఁబఱచునదిగా నున్నది గాన ప్రియఁడి తెనిఁ
 గించితిని. 9-37 శ్లోకములు తెలియఁగలేదు. అవి సరిగాఁ
 దోఁపలేదు. తస్మింశ్చ మన్నింప విద్వాంసుల వేడుచున్నాను.

జయంతిపురము } వాసిరెడ్డి దుర్గా సదాశివేశ్వర ప్రసాద్.

29.1.1925

సే వ్య సే వ కో ప చే శ ము

(క్షేమేంద్రుని సంస్కృతకృతికిఁ దెనుఁగు)

—:0:—

కామణమయి దుస్తృష్టా

శేషతమోమోషణమయి సేవావిషగం

శోషణమయి యొప్పెడు సం

తోషలసన్నానికి నే నిదో ప్రణమిలుదున్.

౩. కష్టజీవులఁ బాడగాంచి కంటఁ దడిసి

బెట్టి నిజకార్యములఁ బెడవెట్టియెనఁ

జేయుఁడా! సేవ్యసేవక సేవలకును

జగతి సజ్జనవరు లనుశాసనంబు.

౪. దర్పముననొక్కఁ డింక లౌభ్యమున నొకఁడు

సేవ్యసేవకు లిరుగురు జీర్ణదృష్టు

లగుట ధనగర్వవికృతిని నార్తివికృతి

నారయఁగనేర రనోన్య మాననముల.

మ. అనివార్యంబుగ లోభమోహములచే

నంధుండు గాఁడేని యే

జనుఁ డీధారుణి నిల్వ జీతములతో

సత్త్వంబు గోల్పోయి దు

ర్విసయాక్కస్తము రోషరూషితము న
 ద్విజానదూరంబు నౌ
 ధనియాస్యంబును దేవురించుకొనుచున్
 దాఁ జూడ నాసింతునో !

గీ. గర్వపటలంబు గన్నులఁ గ్రమ్ముకొనఁగ
 మ్రోలఁ గల నేలనుం జూడఁజాలనట్టి
 వాఁడు దారిద్ర్యదోషంబువలన లాఘ
 వంబు గాంచినవాని నేవకునిఁ గనునె?

గీ. కుంటియుంబోలె మోయించుకొను నొకండు
 వినుతిసేయును జెవుటిని వేతొకండు
 సేవ్యసేవకు లిర్వరు సిగ్గుమాలి
 హాస్యమున కగ్గమగుచుండు రవనియందు.

గీ. ఎపుడు హుంకృతిమాత్ర విస్మయఁడగుచు
 దూరమునఁ బడు మఱి గుణదూరుఁడగును
 తప్పిపడ్డబాణమువోలెఁ జప్పఁబడును
 నిష్క్రియుండగు భృత్యుండు నెళవుగనఁడు.

క. ధరసేవాపంకమునం
 జొరఁబడని వివేకి తొల్లిసుస్థిరతపమున్
 సురతటినీతీరమనో
 హరవనములఁ జేసియుండునా ? యనుకొందున్.

గీ. కడంగి యెవఁడు నేవాసంకకశ్మలముగఁ
దనతలను జేసికొనకుండు ననువుగల్గి
అతఁడు దైన్యవిదూరుండు నతఁడు సుకృతి
క్రాలు నాతనియశము దిశ్శటములందు.

గీ. ఏలికకు భక్తితో మ్రొక్కు లిజ్జెడునపుడు
దైన్యమూలము కుక్షిప్రదర్శనంబు
చేయుచును మెల్ల లోఁజొచ్చి నేవకుండు
కొంకుచును జంకు చిలఁ జూచుకొనుచు నిలుచు.

గీ. దాన్యకేతువై యంజలి తలనుగలుగ
నెదను దైన్యము సంస్తుతుల్ వదనమగు
నాను నాశాగ్రహగ్రస్తు లెనవారి
కక్కటా యెట్టియగచాట్లఁ జిక్కు టయయె.

గీ. అక్రమముగ నకాలమం దదరు లుమిసి
నప్పిగూర్చు నీశ్వరుకోపదృష్టివలనఁ
బ్రాభవంబెల్ల భస్మమై పాడుగాఁగ
నేవకుఁడు చిత్తజుఁడునోలె జేటఁ గొంచు.

గీ. వాహినిఁ బ్రవిష్టుడై ఖడ్గపాత్రముగను
దనువు నర్పించు నెవ్వఁడు త్యాగియగుచు
మరల నాతండు క్షేశావమానములకు
సానమగు నేవలకుండు భాజనము గాఁడు.

క. తృణకణద్రష్టకేశం

బున సేవకచాతకంబు పొందును శోషం

బును దా నుద్గ్రీవముగా

సనిశ మెదుర్చుచుచుకా ఘనాశాహతమై.

గీ. అపరితోషపిశాచి పై నావహింసఁ

దుష్టి గలిగించు బాటఁ బూదోట విడిచి

తేటివోలెను భృత్యుఁ డర్థించి చనును

దాన లోభంబుచేత మాతంగసేవ.

గీ. జమని సేవించి సేవించి బడలి బడలి

కొంగరీతిని హెచ్చుగా దొంగజపము

సల్పుచును సేవకుం డిల క్షణికమైన

లాలనకు బాత్రమగు నెట్టకేల కింత.

గీ. ఉన్నతిని గోరి యత్నించుచుండి కూడ

మానభంగ పశానోయని మణఁగునేని

సేవకతయందు మనుజుండు చెడుటనిజము

రెంటికిని జెడ్డరేవని రీతిగాను.

గీ. అవనిపైఁ బడుకొనుచు నిరశనుడౌచు

శీతవాతాతప్రములకు సిరతఁ గనుచు

సేవకుండు మునివృత్తితోఁ జెలఁగికూడ

కడిది. నరకంపు బాధలఁ గుడుచుచుండు.

గీ. భోగభాగ్యానుభవములపాలుపుగొలుపు
యశావనం బంతరింపనియంతవఱకె
అంతులేకుండ నాసాస లందునట్లు
నేవలనుగూడఁ గావించునేవకుండు.

చ. కరములు దోసి లొగ్గగను
గన్నులు ద్వారమువంకఁజూడఁగన్
శిరము నమస్కరింపఁగను
జిహ్వ నుతింపను నెల్ల వెంట నీ
కరణిఁ బరోపకారమునఁ
గాయము నర్పణచేసి దాస్యదు
ర్భరమగు పారతంత్ర్యపు దు
రథమునం బడు భృత్యుఁ డయ్యయో !

గీ. యాచనాచై న్యమునఁజేసి యల్పుఁడైన
నేవకుండు నేవ యనియెడు చెడ్డబురిద
మడుపునం బడి తికమకల్ గుడిచి యడఁగు
నుద్ధరించెడుతోడు లేకుండుకతన.

గీ. ఎడతెఱసిలేక నిస్పృహ బడలుపఱుప
నిడుదయూర్పులు తనుబలం బడఁగఁదొక్క
వాడి వత్తలైయున్న నేవకుల కయయొ
వార్ధకమువోలె దాస్యంబు వంతఁగూర్చు.

ఆ. నలిగినట్టి తంతివలెఁ బుటక్కునఁ దెగు
 మ్మానమగును బుచ్చనూలనోలె
 సేవ మంచితనము సిరిముగా నిల్వదు
 ఎప్పుడోయొకప్పు తప్పిచెడును.

గీ. రాజవీధి నెంపిలఁ గాలి రోజువారి
 కధిక సేవాక్షుపితగాత్తు లయినవారి
 కెపుడుఁ దృష్టావిహార్తిచే నీల్గువారి
 కరయ శమవారిదమచూపె శరణ మవని.

గీ. ఆశవోలెను శూన్యములందునుండు
 తృష్ణవోలె సంతోషవైరిత్వ మూను
 ఈడ్చుఁ బాశమువోలె రేయింబగళ్లు
 సేవదేవతలకుఁగూడఁ జింతగూర్చు.

చ. చెలఁగి నిసర్గసంభవమగు
 సేవ నెవండు ఫలాభిలాషతో
 సలుపఁదొడంగునో యతఁడు
 సత్యము కుంచెటికొమ్ముతోడ స్వ
 స్థలమును గ్రుల్లగించి బహు
 ధాకృషి కృత్యమునేయఁజూచు వెం
 గలియయగుక, దుదింబడయఁ
 గల్గెడు లాభము రిత్తక్షోభమే.

గీ. ఆత్మచింతనానందంబు నందలేక
 సేవలంజిక్కి స్రుణుతులు సేయువారు
 పాలమున్నీటి పెన్నీటి పజ్జనుండి
 తృప్తపాలయి యిట్టటు దిరుగువారు.

శా. గంగాతీరవనాంతరమ్ములు సమగ్ర
 స్థిత నానాభలో
 త్తుంగానేక మహాతరు ప్రకరజా
 తుల్ గల్గి తుత్తృడ్యధా
 సంగంబుంగడతేర్పగా వెలయ ని
 చ్చల్ దేనికో దైన్యమున్
 భంగమ్ముం వ్యసనమ్ముగూర్చు శతనే
 నక్షలోక మేకారెడున్.

గీ. తీర్తమగు విషయోచ్ఛను దిగనడంచి,
 తోషపోషహా కుశల మందుకొనుమనుచు
 కడంగి సుఖసేవకై యాత్మ నడిగొనంగ
 సదియె సమకూర్చు సరులకు నఖిలసుఖము.

గీ. చలికి జీకటి కెడవాసలకు దైన్య
 మునకుం జింతకుం దను వెల్ల ముద్దగాంగ
 సౌఖ్యమోహంబుగొని మూర్ఖజనుడు నేవ
 జేయు దుఃఖసహస్రంబు జెందుచుండి.

గీ. సతముజరుపును దాస్యంబు వ్రతమువలెనె
 ఎల్లచో జీవితవినాశ మెన్నుకొనును
 ద్వారపాలకుల్ పొమ్మని తఱిమి తన్ని
 నను జనఁడు యాచకుండు వినస్తగుణుఁడు.

ఉ. పోవుచు వచ్చుచు గడపి
 పుచ్చితి నాకుల నెన్నినాళ్ల కా
 భూవిభుఁజూడఁగా నదను
 పుట్టక పోయెనటంచు దుఃఖభా
 రావిలచిత్తుడై వగపు
 లందుచు భృత్యుడై జీర్ణ దేహుడై
 పోవునుగాని వానిమదిఁ
 బొంగెడు తృప్తి తుయింప దింతయున్.

చ. పిలువని పేరటమ్ముగఁ బ్ర
 వేశము గాంచుచు బట్టుగానిప
 ట్టల వెలుగొందు దివ్వియయ
 టుల్ చెడఁగొట్టుచు నేకతంబులన్
 వలువకులోపలంబడియ
 వస్త్ర ఘటించెడు సీగమాఙ్కిఁగాఁ
 దలఁపడు భృత్యుడేవిభుని
 దగ్గఱనేనియు గర్హ్యుడేకదా.

గి. కనులనులుకించు బాగవోలె గానఁబడుచు
చాటుగాథలఁ జెవులకు జ్వరముఁగూర్చు
ఎడప కడుగడ్డునకుఁ గానఁబడుచు ముల్లు
వలెను దుస్సేవకుఁడు విభు నలఁచుచుండు.

గీ. ఒకఁడు దివిఁజూచుఁ జూచు నింకొకఁడు భువిని
ఒకఁడు నిర్జనార్థియు మఱియొకఁడు గాథ
నక్తుఁ డిట్లుండఁగా నెట్లు సాగఁగలరు
నేవ్యుఁడొకఁడై మఱొక్కఁడు నేవకుఁడయి

చ. కడఁగినరూపుఁడైన శని

గాని విధంబున వెంబడించుచున్
జెడుగులు గూర్చుచున్ హితముఁ
జెర్చుచు నృశ్చికనిశ్చలుండునై
కఃపముద మూనుచో నడుమ
గడ్డయుఁబోలె నకాలపాతియై
యొడయని కెంతయేని యవ
యోగము గూర్చుఁ గుసేవకుం డిలన్.

గీ. త్రోపు వడియును బోఁడు తీ వ్రోపరోధ
పరిచితుఁడు జడభృత్యుండు ప్రభునిదయకుఁ
శాస్త్రతను గాంచఁ బలుపాట్లు పడుచునుండు
నదియె ప్రభుకోపకారణ మగు తెఱుంగఁడు.

గీ. అస్సురుసురంచు నిట్టూర్పు లార్చుకొనుచుఁ
దనసమాగమన ప్రయాసను చెలుపుచు,
యాచకుఁ డతిప్రవేశదోషాచరణుఁడు,
రిత్తగులును మార్గణ రీతిదోష.

ఉ. శ్రీమణి చంద్రధేనుహయ

సింధురబంధుర సంపదున్నతి

సేమముగన్న రాజకుల

సింధువుఁ గన్గొని యీశ్వరత్వము

బ్రాముకొనందలంచి మతి

మాలినభృత్యుఁడు స్వీకరించెడు

భూమిప సేవనంబనెడు

భూరిమహోజ్జ్వల కాలకూటము.

గీ. “విడుము విడుమోయి పాంథుఁడా విలుగవంగఁ
గాచినరసాలమిదిగాదు ఖదరమచుమి
నిష్ఫలం”బని యితరు లనిననుగూడ
నాశచే దుష్ప్రభుని విడనాడఁ డర్థి.

ఉ. మాలతెఱుగునక్షమరల

మార్దవమందదు వాడువాతిన

వీలిన నిక సంధిలదు

వేర్పడిపోవును గాజమాడ్కిఁగా

జాలని బీదయింటి దివె

చాఱ్ఱున వైన్యపు టూర్పుగాఱ్ఱులకా
గూలును స్నేహశూన్యమయి
కుత్సిత నేవ పాసంగఁ ద్రోచినకా.

ఉ. ఎవ్వఁడ వేగె వెచ్చటికి?

భృత్యుఁడ నే, నృపదర్శనార్థ మై;
క్రవ్యేషులాభమేమి యట?
కల్లును దన్నులు తాపు; లయ్యె! యా
నొవ్వికి మన్నుఁబూసెదె? క
నుంగొనరాదట మాదుత్రొక్కిడికా
దువ్వయు; జాలు నాసఖుఁడ!
దుష్ప్రభుఁడా! పదివేలుదండముల్!

మ. ముకుద్రాఁడుం దలపించునట్టిదయి వెకా

మోహంపు వైన్యంపుఁ దా
నకమై నేనకతాశ్రమమ్ము కడుఁజిం
తంగూర్చుగా విత్తలే
శక్తతాపేక్షను సైఁచెడుకా మనుజుఁ డెం
చక రత్నముక్తాదిల
బికి యాదో బడబాగ్నిభీకరము న
బిక్ జొచ్చుటిల్లేకదా!

ఉ. ఊరకరాకపోకల స

ముద్యతుడై వెతలందు, మందిర
ద్వారముఁజూచుచున్ నిలుచు,
దా భటపాళి నిరస్యమానుడై
ఘోరపుయత్నమున్ జలిపి
కొండొక లోఁజని దూషితుండగున్
పేరిమిదక్కి కుక్కవలెఁ
బెన్వెత లందుఁ గునేవకుం డిలన్.

సీ. మ్రోయఁగాఁ దలుపులు ద్రోయుటచేతను,
నత్యంతమును గుపితాత్ములగుచు
నెత్తిపై నెడనెడమొత్తుచుఁ దలుపులు,
చెఱవకు పొమ్మంచుఁ దీవరించి
ద్వారపాలకులు దుర్వార బాహుబలుల్ ని
వారింపఁగాఁ జింతవంతఁ జినికి
చీకాకుఁజెంది కుబ్జీభూతుడై వారి
కాళ్ల సందుననుండి యల్లనల్ల

గీ. లోనికిం జొరఁబాటి కాలానకుండ
నిలిచి వాయెత్తకుండఁ దా వెలికివచ్చు
వారలను రాజదర్శనా వసరమడుగు
నయ్యయో! యాచకున కెన్నియటతటములు.

ఉ. వాకిట నడ్డబడ్డ గని

వద్దనఁ డెట్టులొ చేర రా సమా
లోకముచేయఁ డేమనవు

లుగజమిలితముల్ పొనర్చుచున్
గైకొనఁ డేగినన్ వెదకు

గంపెడుతప్పలు, తప్పలందుఁ గా
లాకృతియాఁ బిశాచమున

కాతని కేమిట భేదమొకదా !

చ. గురులను రాజపూరుషులఁ

గొల్వఁడు కొల్చును రాజదాసులన్
వరదుఁ దలంపఁ డీశ్వరుని

వారక విత్తమునే తలంచెడున్
నరపతి కీడుమేల్ల ను గ

నండు స్వకార్యములే కనుంగొనున్
జెఱుచుఁ జెడున్ గడున్ జడుఁడు

సేవకుఁ డెప్పుడు శ్రీనిమిత్తమై.

ఉ. చేరరు గోతఁగూల్చువిష

చిత్తులు మత్తులు, బాటదుమ్మునన్
గూరదు నీమొగమ్ము, పెను

గోలయు నుండదు, ద్వారపాలదో

ఉ. ఉ స్సారపుభీతి కల్గిదిఁకఁ

జష్టనఁ జేరుము పుణ్యకానన

౭ ద్వారము ; మూఘఁడా ! యచట

దంభన్యపాలుర బాధ లేదురా.

శా. అన్నా ! కష్టవిన్య ! సేవకుఁడ ! పో

మాశక్ మహాయాసమున్

గన్నా, వె, నయయో నపుంసకునిరా

గద్వేషదోషార్తిదున్

మన్నీనిన్ భజియింతువే పరతరున్

మాహేశ్వరున్ గొల్వు మా

పన్నత్రాణపరాయణు డతఁడునిన్

బాలించు నెల్లప్పుడున్.

గీ. క్షౌతలేశుల యవివేక కారణమున

వెలయు దైన్యంబు లెన్నగా విడుఁడు సుమతు

లెద భవగ్రంథి నిక జనియింపనీక

దివ్యవిజ్ఞానమణిఁ గొల్చి భవ్య లగుఁడు.

సీ. వ్యాజంబులకు నిత్య మావాసమగువారు

విజనసుఖేచ్ఛులై వెలయువారు

వసుధేశ్వరులు వారి బడి పంచలం బడి

యూడిగం బొసరించు టుడుగుఁ డింక

తైంపుడీ యాశాఖ్యదృఢపాశబంధం
చిత్తంబు నెంతయుఁ జిక్కఁ బట్టి
విమలంబు పూతంబు శమజలంబును జల్లి
యార్పుడీ తీవ్రతృష్ణానలంబు

గీ. హృదయకుహరాంతరాంధ్యంబు చెదరఁగొట్టఁ,
జాలుపరమామృతజ్యోతిఁ గీలుకొలిపి
నిర్వికల్పసమాధిలో నెగడి మీరు
శుద్ధసౌఖ్యప్రపంచంబుఁ జూడుఁడయ్య !

గీ. వృత్తిచేతనె జగము జీవించు; నిజము,
ఏరికో కొందఱకె సేవ వృత్తియగును
దాస్య మాస్థానమునఁ దీవ్రతర మగుటను
దెగడుఁడి దానిఁ బ్రాజ్ఞులు తెగువమీఱు.

గీ. పండితులఁ గొల్వ మక్కువపడెడువాఁడు
తోష సేవారసాంబుధిఁ దోఁగువాఁడు
చెలఁగి యే మేంద్రుఁడనువాఁడు చెప్పెదీని
బుద్ధిమంతులు సౌఖ్యంబు పొందుకొఱకు.

గీ. దేశమెల్లను దాస్యంపుఁదెవులుచేతఁ
గూలు నీకాలమున నిది మేల్మనూర్పు
నని యథాశక్తిగాఁ దెలుంగునను దినిఁ,
జెప్పినాఁడ మన్నింపుఁడి తప్పిదముల.

